

علل پیدایش و نحوه مقابله با تورم مصرف کننده در ترکیه

مهران سام دلیری^۱

چکیده

شناخته شده‌ترین آثار منفی تورم در هر کشور، فرسایش قدرت خرید است. مطالعه حاضر به بررسی تورم ترکیه و علل پیدایش و نحوه مقابله با آن در دوره زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ می‌پردازد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تورم ترکیه بیشتر از سمت عرضه (افزایش قیمت حامل‌های انرژی، کاهش ارزش پول ملی، وقوع جنگ اوکراین و فرارسیدن زمان بازپرداخت بدهی‌های خارجی کوتاه‌مدت) ایجاد شده و در دوره‌های گذشته (سال ۲۰۰۱ به بعد) نیز از سمت تقاضا (نقدینگی و افزایش قیمت کالاهای وارداتی و نظام مالیه دولت) تأثیرگذار بوده است. با توجه به تورم‌های بالا در اقتصاد ایران در سال‌های اخیر، اتخاذ ابزارهای لازم پولی و سیاست‌های مالی مکمل آن از طریق بانک مرکزی مستقل و در پی آن، ایجاد اعتماد عمومی نسبت به عملکرد نظام پولی کشور با شفاف‌سازی و ایجاد ثبات و پایداری در سیاست‌های پولی و اجتناب از کسری بودجه، در کنترل نرخ تورم اثرگذار است.

واژگان کلیدی: تورم ترکیه، نقدینگی، نرخ بهره سیاستی.

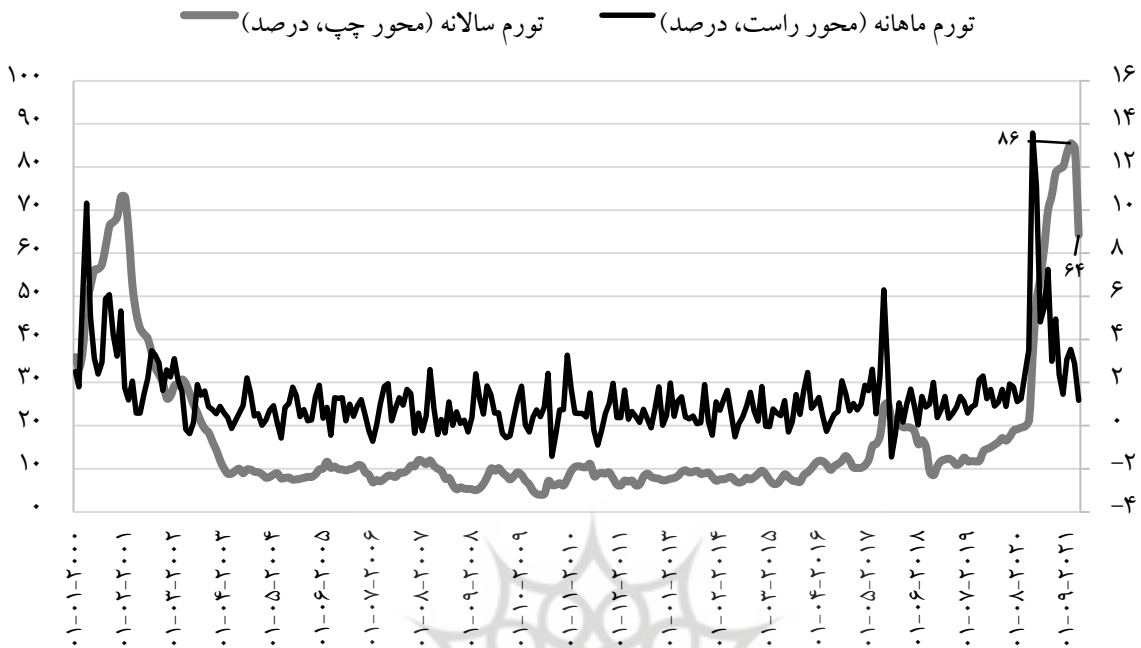
مقدمه

به حدود ۸/۸ درصد رسید. این مسئله درباره ترکیه ابعاد جدی‌تری داشته؛ به طوری که در سال ۲۰۱۹، تورم ۱۱ درصدی را تجربه کرده است، اما در سال ۲۰۲۲، با تورم ۶۴ درصدی مواجه شد که رشد شدیدتری نسبت به اقتصادهای دنیا داشته است.

اقتصاد ترکیه در چند سال اخیر، افزایش قیمت شدیدی در اقلام مصرفی خانوارها تجربه کرده است که در نمودار زیر ابعاد این مسئله را مشاهده می‌کنیم. برای مثال، در حالی که شاخص قیمت مصرف‌کننده در روندی نسبتاً باثبات تا اوایل سال ۲۰۱۶، زیر ۱۰ درصد بود، اما پس از این دوره، هم سطح تورم مصرف‌کننده در اقتصاد ترکیه افزایش یافت و هم نوسانات آن شدیدتر شد. در ۳ سال اخیر مسئله کرونا نیز وجود داشته است، اما باید توجه کنیم که طبق آخرین آمارها، اقتصاد جهانی در سال ۲۰۱۹ با میانگین تورمی ۳/۵ درصدی مواجه بوده است که در اواسط سال ۲۰۲۲،

در ۳ ماه اول و دوم سال ۲۰۲۲ نیز اقتصاد ترکیه به ترتیب رشد اقتصادی ۷/۵ و ۷/۶ درصدی را به ثبت رسانده است و بر اساس پیش‌بینی‌ها انتظار می‌رود در سال ۲۰۲۲ رشد اقتصادی این کشور بالاتر از ۵ درصد باشد.

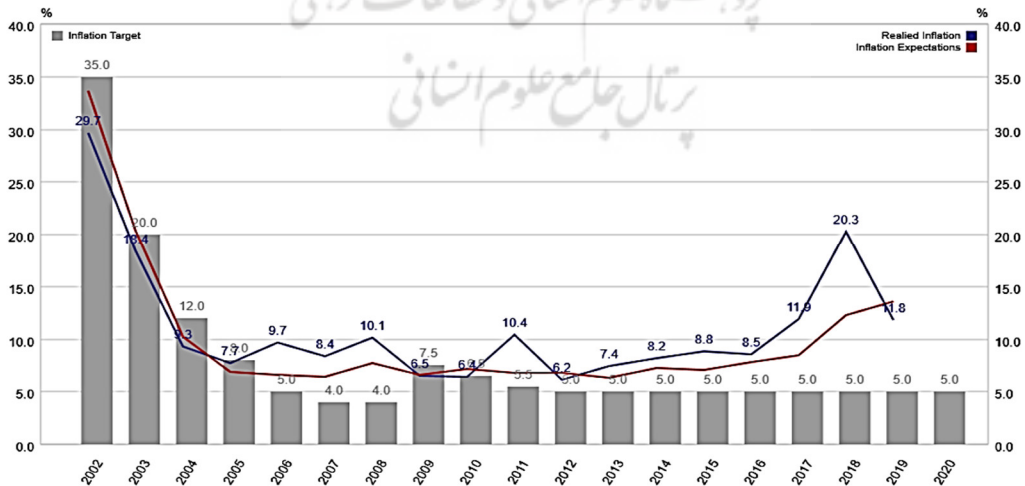
نمودار ۱- تورم ماهانه و نقطه به نقطه ترکیه در ماه نخست سال ۲۰۱۹ تا ماه چهارم سال ۲۰۲۱



مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

با توجه به اینکه چهارچوب سیاست گذاری پولی بهتر است تورم محقق شده را با تورم هدف مدنظر در اقتصاد ترکیه مبتنی بر هدف گذاری تورمی^۱ بوده، بانک مرکزی ترکیه مقایسه کنیم.

نمودار ۲- تورم محقق شده و هدف بانک مرکزی ترکیه



مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

1. Inflation Targeting

۱- عوامل ایجاد تورم در ترکیه

۱-۱- افزایش قیمت کالاهای وارداتی

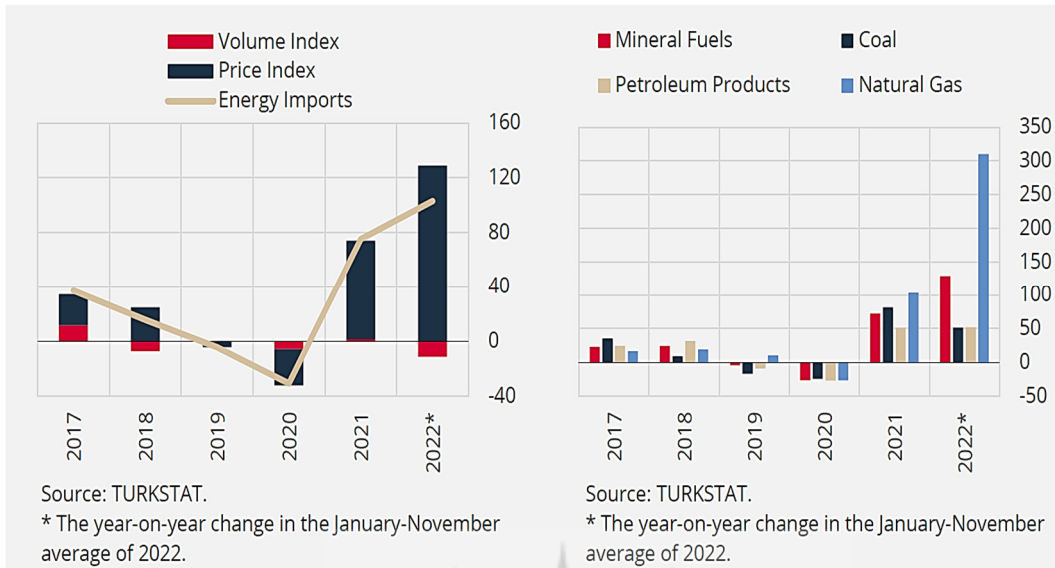
بانک مرکزی ترکیه در گزارش تحلیلی که برای اقتصاد ترکیه در سال ۲۰۲۱ منتشر کرده، مهم‌ترین دلیل رسیدن تورم به رقم ۳۶ درصد را وضعیت نامناسب بازار ارز و تضعیف شدید پول ملی دانسته که هم‌زمان با این مسئله، افزایش قیمت کالاهای وارداتی (به دلیل کاهش ارزش پول ملی ترکیه) و مواد غذایی، تورم را به سطوح بالایی رسانده است. این مسئله در آخرین گزارش تورمی ترکیه که در ۲۶ ژانویه سال ۲۰۲۳ منتشر شده نیز مورد تأکید قرار گرفته است. همان‌طور که در نمودار سمت چپ زیر (که درصد تغییرات قیمت و وزن واردات انرژی را نشان می‌دهد) مشاهده می‌کنیم، در سال‌های اخیر تغییرات حجم واردات محدود بوده و تغییرات در واردات انرژی عمدتاً ناشی از نوسانات قیمت است که باعث شده است ارزش واردات انرژی در سال ۲۰۲۲، افزایش ناگهانی را تجربه کند.

طبق گزارش‌های به‌دست‌آمده، بحران بدهی‌های خارجی و اقتصادی در ترکیه روزبه‌روز بدتر و عمیق‌تر می‌شود. هر یک دلار آمریکا حتی با قیمت کنترل‌شده دولتی، به ۱۷ لیر نزدیک و قیمت هر لیتر بنزین با حساب آخرین قیمت افزایش، به ۲۳ لیر می‌رسد که طبیعتاً برای ترکیه با حداقل حقوق و دستمزد ۴ هزار لیر در ماه، پول بسیاری است.

همان‌طور که در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود، از سال ۲۰۰۲ تنها برای ۶ سال تورم محقق‌شده در اقتصاد ترکیه کمتر از تورم هدف بانک مرکزی بوده است. به‌صورت خاص، در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵ و نیز در دوره‌ای در ۲ سال ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ این اتفاق افتاده و در دیگر سال‌ها (از جمله سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲) فاصله زیادی میان تورم هدف بانک مرکزی و تورم محقق‌شده وجود داشته است (نمودار شماره ۲). نکته جالب اینکه، طبق داده‌های بانک مرکزی ترکیه، شاخص انتظارات تورمی نیز - که بانک مرکزی با پرسش‌نامه تهیه می‌کند- در سال‌های اخیر عمدتاً از تورم محقق‌شده پایین‌تر بوده است. برای مثال، در حالی که تورم انتظاری ۱ ساله در ماه آخر سال ۲۰۲۱ حدود ۲۱ درصد بوده، اما تورم محقق‌شده برابر با ۳۶ درصد بوده است که نشان می‌دهد نه تنها اختلاف زیادی میان تورم هدف بانک مرکزی و تورم محقق‌شده وجود دارد، بلکه میان تورم انتظاری و تورم محقق‌شده نیز اختلاف جدی وجود دارد.

در همین راستا، پس از بیان مقدمه، عوامل ایجاد تورم در ترکیه در بخش نخست و واکنش بانک مرکزی به افزایش تورم در اقتصاد ترکیه در بخش دوم بررسی می‌شود. در بخش سوم این موضوع بررسی می‌شود که رشد اقتصادی بالای ترکیه مرهون عدم افزایش نرخ بهره بانکی است. در بخش چهارم به کاهش اعتبار بانک مرکزی و فشارهای سیاسی بر سیاست‌گذار پولی پرداخته می‌شود. بخش پنجم به ملاحظات امنیت اقتصادی و بخش آخر نیز به بیان نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها اختصاص یافته است.

نمودار ۳- افزایش قیمت کالاهای وارداتی

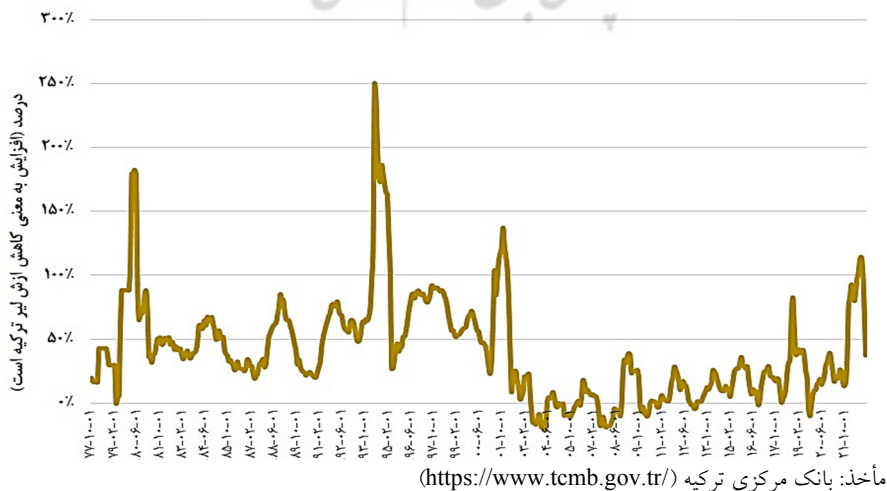


مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

است. واقعیت این است که افزایش قیمت کالاهای وارداتی همه افزایش تورم را تبیین نمی‌کند و در این راستا، باید به عوامل دیگری نیز توجه کرد؛ زیرا اساساً همان‌طور که در نمودار شماره ۲ نیز مشاهده شد، دست‌کم از سال ۲۰۱۲، اقتصاد ترکیه تورمی بالاتر از تورم هدف بانک مرکزی را تجربه می‌کند و نرخ لیر نیز در برابر دلار آمریکا تضعیف شده است (نمودار شماره ۴).

در دوره ژانویه تا نوامبر سال ۲۰۲۲، واردات اسمی انرژی به دلیل افزایش ۱۲۹/۲ درصدی قیمت واردات انرژی به‌رغم کاهش ۱/۲ درصدی حجم واردات انرژی در مقایسه با مدت مشابه سال پیش، ۱۰۳/۱ درصد افزایش داشته است. در نمودار شماره ۳ (سمت راست) نیز افزایش قیمت در برخی کالاهای وارداتی نمایش داده شده که تأثیر زیادی روی افزایش قیمت کالاها داشته

نمودار ۴- تغییرات نرخ لیر ترکیه در برابر دلار آمریکا

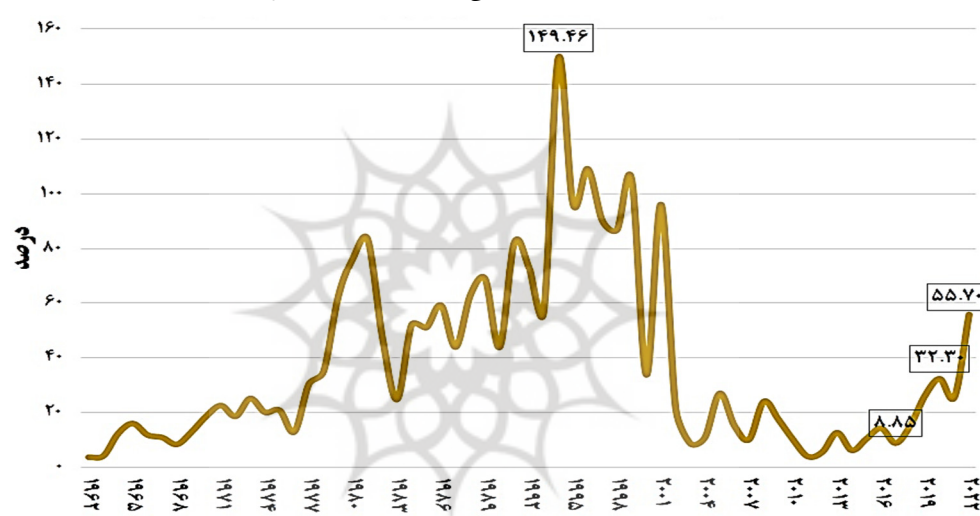


۲-۱- نقدینگی

نقدینگی و رشد سرعت گردش پول که در نمودار زیر به‌نوعی این مسئله نشان داده شده است. نمودار زیر اختلاف رشد سالانه (نقطه‌به‌نقطه) نقدینگی و نرخ رشد تولید حقیقی را نشان داده است که اگر نظیر آن را در رابطه مقداری تصور کنیم، عملاً با مجموع رشد نقدینگی و سرعت گردش پول مواجه هستیم.

طبق تئوری مقداری پول^۱، در بلندمدت تقریباً رابطه یک به یکی میان رشد نقدینگی و افزایش قیمت‌ها وجود دارد. در باره جهت علیت این رابطه همیشه اختلافات جدی وجود داشته، اما شواهد تجربی درباره وجود این رابطه زیاد و متعدد است. طبق این رابطه، رشد اسمی تولید برابر است با مجموع رشد

نمودار ۵- اختلاف رشد نقدینگی و رشد اقتصادی ترکیه



مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

نشان می‌دهد تورم در آخرین ماه از سال ۲۰۲۲ نسبت به مدت مشابه سال گذشته حدود ۶۴ درصد رشد داشته است.

از حقیقت فوق نمی‌توان جهت علیت را تشخیص داد؛ زیرا به‌هرحال نسبت به تصمیمات سیاست‌گذار پولی درون‌زایی وجود دارد و ممکن است بانک مرکزی ترکیه با تشخیص تورم، نسبت به تنظیم عرضه پول سیاست خاصی را تدارک دیده باشد

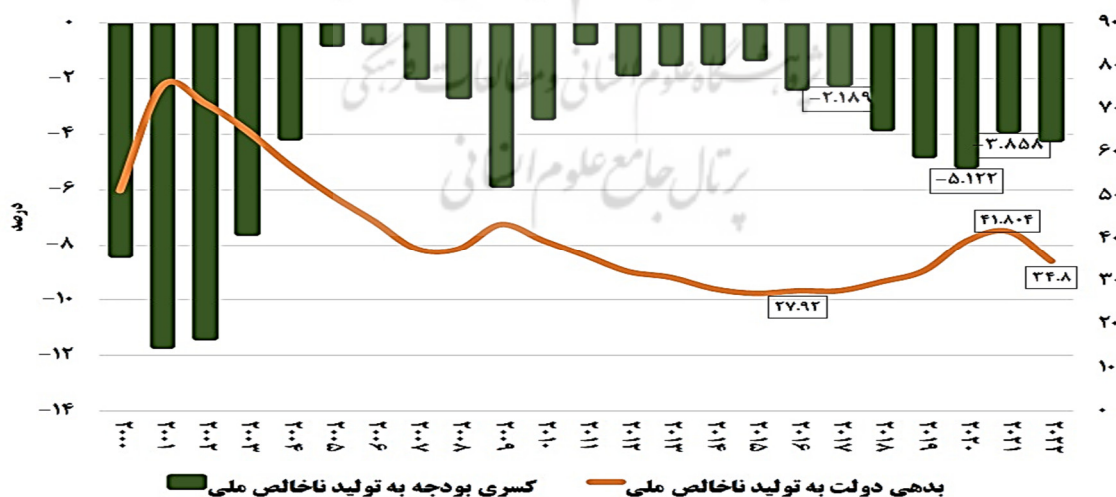
برای مثال، در سال ۲۰۲۲ (که رشد اقتصادی آن طبق پیش‌بینی بانک مرکزی ترکیه^۲ و دیگر نهادهای آماری گزارش شده است)، رشد سالانه نقدینگی، ۶۱ درصد بوده است که اگر رشد حقیقی تولید را ۴/۹۷ درصد فرض کنیم، به این معنی است که حدود ۵۵/۷ درصد اضافه تقاضای پولی در اقتصاد تزریق شده است که لاجرم خود را در تورم نشان خواهد داد. ارقام تورم ترکیه

۳-۱- نظام مالیه دولت

مالیه دولت همیشه یکی از مهم‌ترین محورهای ایجاد تورم در اقتصاد بوده است؛ به طوری که حتی با فرض استقلال بانک مرکزی، در صورتی که دولت نسبت به کنترل هزینه‌های خود تعهد نداشته باشد و هزینه‌های خود را برای دستیابی به رشد کوتاه‌مدت یا مسائل سیاسی افزایش دهد، در نهایت، این هزینه‌ها پولی^۱ و تبدیل به تورم می‌شود. برای همین، در بسیاری از کشورها کنترل سطح کل بدهی دولت‌ها یکی از متغیرهای اساسی شکل‌دهنده انتظارات تورمی است. در نمودار زیر، دو شاخص مهم برای نظام مالیه دولت ترکیه نشان داده شده است که ستون‌های سبزرنگ نسبت کسری بودجه دولت به تولید ناخالص ملی را نشان می‌دهد و خط نارنجی نیز نسبت بدهی دولت به تولید ناخالص ملی را نشان می‌دهد.

(برای مثال، افزایش سطح نقدینگی) یا اینکه با رشد اسمی تولید ناخالص ملی، نیاز اقتصاد به منابع مالی افزایش یافته باشد و ناگزیر بخش مالی را به دنبال خود کشانده باشد. در نتیجه، تنها نکته مهمی که در اینجا باید به آن توجه کنیم، این است که نظام بانکی ترکیه اجازه داده است هم‌زمان با افزایش تورم خارجی، سطح تقاضای پول به میزانی باشد که چنین تورمی اتفاق بیفتد. همچنین، سیاست‌گذاری پولی ترکیه برای مدت‌هاست که از کنترل کل‌های پولی به هدف‌گذاری تورمی تغییر یافته است که اساساً متغیر حجم نقدینگی بر اساس ملاحظات بانک مرکزی تعیین می‌شود و سطح رشد آن نیز با استفاده از سیاست‌های احتیاطی سطح کلان کنترل می‌شود. در ادامه، عواملی که انتظارات را تشکیل می‌دهند، مورد بحث قرار می‌گیرد.

نمودار ۶- تغییرات نظام مالیه دولت ترکیه (درصد)



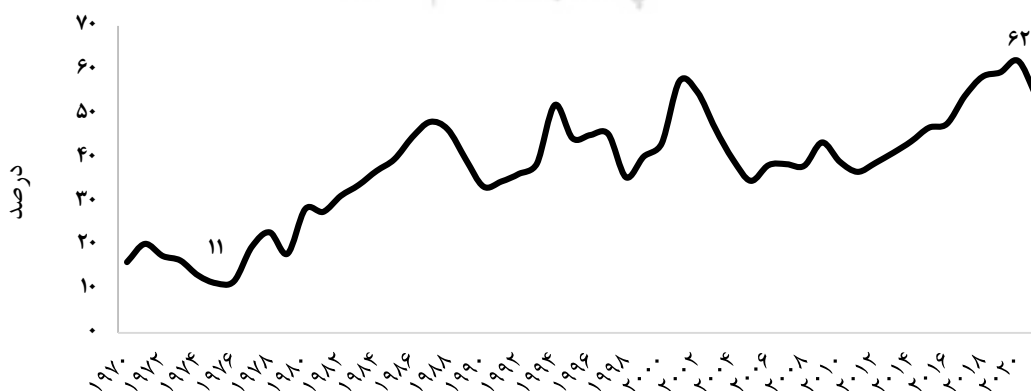
مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

۱-۴- بدهی خارجی ترکیه

دولت اردوغان در چندین سال اخیر قابلیت به وجود آوردن درآمدها و منابع جدید مالی و ارزی را نداشته و هزینه‌های ساخت‌وساز و تأسیس ابرطرح‌ها و اهداف بزرگ را با قرض گرفتن از بانک‌ها و مؤسسات خارجی به دست آورده و به این علت بسیار مقروض شده است. طبق گزارش‌های به‌دست‌آمده، بحران بدهی‌های خارجی و اقتصادی در ترکیه روزبه‌روز بدتر و عمیق‌تر می‌شود. هر یک دلار آمریکا حتی با قیمت کنترل‌شده دولتی، به ۱۷ لیر نزدیک و قیمت هر لیتر بنزین با حساب آخرین قیمت افزایش، به ۲۳ لیر می‌رسد که طبیعتاً برای ترکیه با حداقل حقوق و دستمزد ۴ هزار لیر در ماه، پول بسیاری است. برحسب آخرین آمار بانک مرکزی ترکیه، بدهی خارجی در این کشور معادل ۶۲ درصد از تولید ناخالص ملی گزارش شده است. وجود این بحران در مراحل بعدی مبدل به نکول بدهی شرکت‌ها شد و در نهایت، در انقباض رشد اقتصادی خود را نمایان ساخت. با دورقمی ماندن نرخ تورم، رکود تورمی پدید آمد که در ادامه به این مورد پرداخته می‌شود.

با توجه به ستون‌های سبز رنگ، مشاهده می‌کنیم که در ابتدای قرن ۲۱، نسبت کسری بودجه دولت به تولید ناخالص ملی بسیار بالا بوده (حدود ۱۲ درصد) و هم‌زمان نسبت بدهی ناخالص ترکیه به بدهی تولید ناخالص ملی نیز حدود ۸۰ درصد بوده است. اگر همین دو شاخص را با روند تورم مصرف‌کننده مقایسه کنیم، متوجه می‌شویم که هم‌بستگی زیادی با یکدیگر دارند که البته در ۲ سال اخیر چنین هم‌بستگی‌ای را مشاهده نمی‌کنیم؛ هرچند تورم بالاتری وجود دارد. در واقع، به‌رغم اینکه هم نسبت بدهی و هم نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص ملی کاهش یافته، سطح تورم به‌صورت جدی از روند بلندمدت خود فاصله گرفته است. در نهایت، دست‌کم از سال ۲۰۱۶ شاهد روند افزایشی نسبت بدهی و نسبت کسری بودجه به تولید ناخالص ملی در اقتصاد ترکیه هستیم (این روند به‌خصوص در سال ۲۰۲۰ به دلیل بروز بحران کرونا جدی‌تر بوده است)، اما جدا از تورم کالاهای وارداتی، رشد نقدینگی و مسئله مالیه دولت، نحوه واکنش سیاست‌گذار پولی ترکیه به تورم ۲ سال اخیر بسیار چالشی بوده است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

نمودار ۷- بدهی خارجی ترکیه (درصدی از تولید ناخالص ملی)



مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

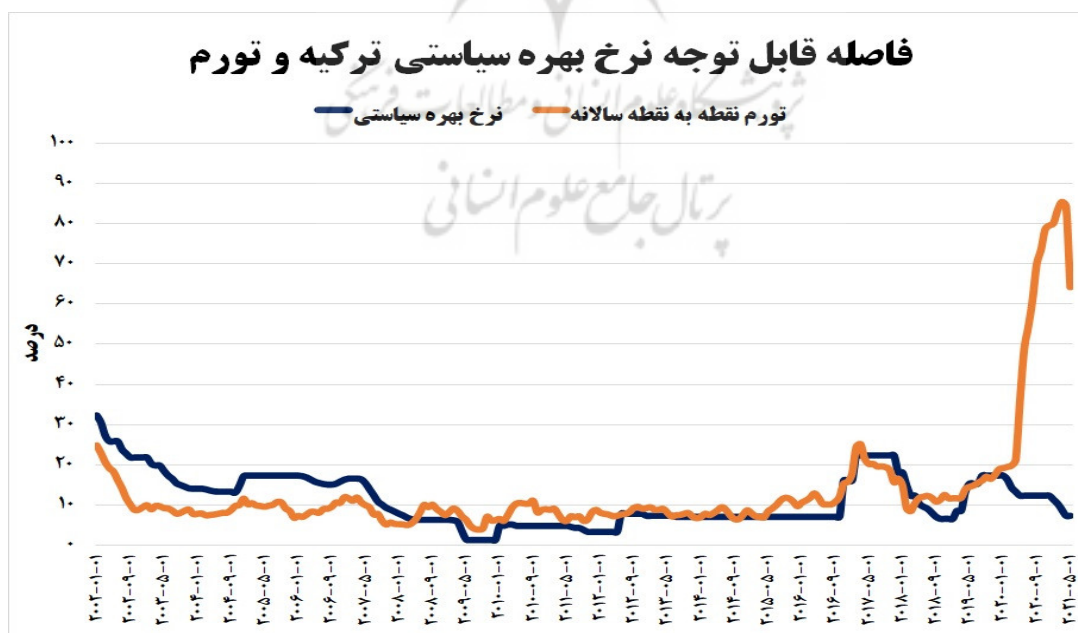
۲- واکنش بانک مرکزی ترکیه به افزایش تورم در اقتصاد

بسیاری از کشورهای دنیا) افزایش نیافت، حتی در برخی موارد شاهد کاهش نرخ بهره سیاستی نیز بودیم.

مهم‌ترین پشتوانه تئوری چنین مبحثی در ادبیات اقتصادی به رویکرد نئوفیشترین بازمی‌گردد که طبق آن، افزایش نرخ بهره نه تنها منجر به کاهش نرخ تورم نمی‌شود، بلکه حتی آن را افزایش نیز می‌دهد. سیاست‌مداران ترکیه به شدت از این دیدگاه حمایت کرده‌اند؛ به طوری که اردوغان، رئیس‌جمهوری ترکیه در اکتبر سال ۲۰۲۰، از سه شیطان تورم، نرخ ارز و نرخ بهره نام‌برد و مهم‌ترین دلیل افزایش نرخ تورم را افزایش نرخ بهره دانست. در نتیجه، نرخ بهره سیاستی بعد از چندین مرتبه تغییر رئیس‌کل بانک مرکزی ترکیه برخلاف تورم رو به افزایش، کاهش یافت.

مطابق چهارچوب سیاست‌گذاری هدف‌گذاری تورمی هم‌زمان با افزایش نرخ تورم محقق‌شده، افزایش نرخ بهره به عنوان ابزار سیاستی برای کاهش نرخ تورم مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما در ترکیه برخلاف بیشتر اقتصادهای جهان، این اقدام به طوری بوده که با افزایش تورم، نرخ بهره کاهش داده شده است (نمودار شماره ۸). در واقع، با اینکه حتی پیش از سال ۲۰۲۰ نیز اقتصاد ترکیه با تورم مواجه بوده، اما سیاست‌گذار پولی امکان استفاده از ابزار نرخ بهره را داشته و برای مثال، در پاییز ۲۰۱۶ با افزایش نرخ بهره توانسته است نرخ تورم را کنترل کند. این اتفاق در حالی است که از ابتدای سال ۲۰۲۰، نه تنها در پاسخ به افزایش تورم ترکیه نرخ بهره (برخلاف

نمودار ۸- تورم نقطه به نقطه سالانه و نرخ بهره سیاستی ترکیه



مأخذ: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)



ترکیه دقیقاً چنین اتفاقی افتاده و طی آن، ترکیه با کاهش اعتبار بانک مرکزی مواجه شده؛ زیرا فشارهای سیاسی استقلال آن را خدشه‌دار کرده است.

۳- رشد اقتصادی بالای ترکیه مرهون عدم افزایش نرخ بهره بانکی

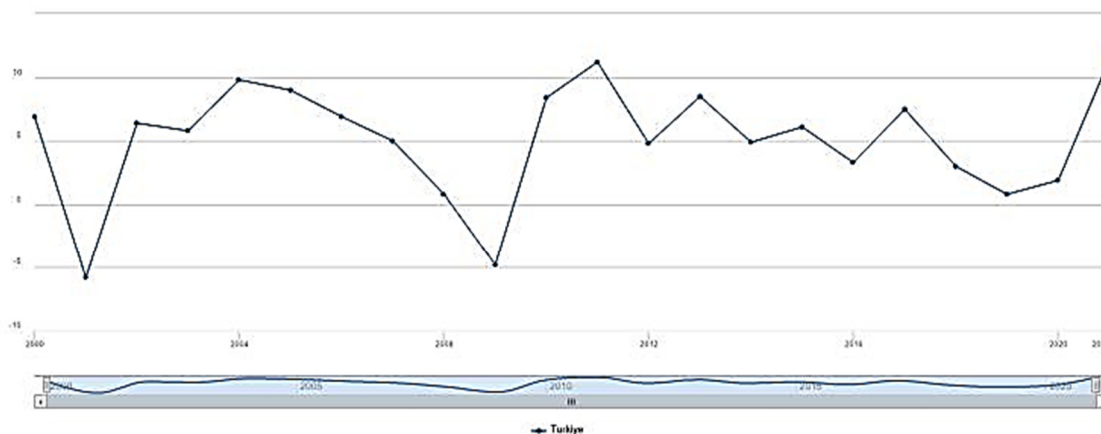
سیاست عدم افزایش نرخ بهره از سوی دولت ترکیه در طول ۲ سال موجب شده است با وجود تورم بالا، این کشور رشد اقتصادی به مراتب بالایی را به ثبت برساند. بر اساس آمارها در سال ۲۰۲۱، اقتصاد ترکیه رشد اقتصادی ۱۱/۴ درصد را به ثبت رسانده است که یکی از بهترین عملکردها در منطقه و جهان شمرده می‌شود. در ۳ ماه اول و دوم سال ۲۰۲۲ نیز اقتصاد ترکیه به ترتیب رشد اقتصادی ۷/۵ و ۷/۶ درصدی را به ثبت رسانده است و بر اساس پیش‌بینی‌ها انتظار می‌رود در سال ۲۰۲۲ رشد اقتصادی این کشور بالاتر از ۵ درصد باشد. به این ترتیب، دولت ترکیه با خودداری از افزایش نرخ بهره بانکی کوشیده است از وقوع رکود اقتصادی جلوگیری کند که نتیجه این سیاست در ثبت رشد اقتصادی بالا نمایان است.

سیاست‌مداران ترکیه به شدت از این دیدگاه حمایت کرده‌اند؛ به طوری که اردوغان، رئیس‌جمهوری ترکیه در اکتبر سال ۲۰۲۰، از سه شیطان تورم، نرخ ارز و نرخ بهره نام‌برد و مهم‌ترین دلیل افزایش نرخ تورم را افزایش نرخ بهره دانست.

در این شرایط، برخی اقتصاددانان داخلی و خارجی به دولت ترکیه تأکید کردند برای جلوگیری از افزایش نرخ تورم به سیاست افزایش نرخ بهره روی بیاورد، اما دولت این کشور و به‌طور خاص شخص اردوغان، رئیس‌جمهوری، به شدت با این سیاست مخالفت کرد و در مقابل برای کاهش هزینه‌های بخش تولید، نرخ بهره را به‌مرور زمان کاهش داد. کاهش نرخ بهره بانکی در ترکیه به معنی منفی شدن نرخ بهره حقیقی بود. این سیاست مورد انتقاد بخش خاصی از اقتصاددانان قرار دارد که تنها راه کنترل نرخ تورم را محدودیت عرضه پول از طریق افزایش نرخ بهره بانکی می‌دانند، اما در شرایطی که اقتصاد کشوری با محدودیت‌های سمت عرضه مواجه است و بخش تولید از افزایش قیمت انرژی و نهاده رنج می‌برد، افزایش نرخ بهره بانکی نیز به افزایش بیشتر هزینه‌های تولید دامن می‌زند و نتیجه‌ای جز تعمیق رکود اقتصادی در پی ندارد. تورم غیرانتظاری تنها از کسری بودجه کنونی نشئت نمی‌گیرد، بلکه کسری بودجه‌های آینده را نیز در نظر می‌گیرد و اگر مردم احساس کنند دولت بدهی خود را بازپرداخت نخواهد کرد یا ارزش پول ملی سقوط خواهد کرد (چنان‌که درباره ترکیه مشاهده کردیم) یا آنکه با افزایش سطح تورم انتظاری به آن پاسخ داده می‌شود و بانک مرکزی عملاً نمی‌تواند کاری در این باره انجام دهد، تنها انتخاب بانک مرکزی این است که آیا اجازه دهد تورم اکنون تخلیه شود یا در آینده؟ (Cochrane, 2022). در اقتصاد



نمودار ۹- رشد اقتصادی ترکیه



Series : GDP growth (annual %)
Source: World Development Indicators
Created on: 03/14/2023

مأخذ: بانک جهانی (<https://www.worldbank.org>)

برای همین، معیار اعتبار بانک مرکزی نیز به درستی قابل تعریف نیست. این مسئله درباره اقتصاد ترکیه نیز وجود دارد و شواهد تجربی نشان داده که اعتبار بانک مرکزی ترکیه در طول زمان کاهش یافته است (Çakmaklı & Demiralp, 2020). در نتیجه، بانک مرکزی ترکیه اعتبار لازم برای کنترل انتظارات تورمی را ندارد و یکی از مهم ترین دلایل آن را می توانیم در فشارهای سیاسی بدانیم.

برای مثال، در نمودار زیر، تعداد نظرهای سیاسی را که خواستار کاهش نرخ بهره در ترکیه هستند، مشاهده می کنیم (Çakmaklı & Demiralp, 2020) که به وضوح از ابتدای ۲۰۱۱ رو به افزایش بوده است. در واقع، با استفاده از نمودار زیر متوجه می شویم که خواست عمده سیاستمداران ترکیه ای کاهش نرخ بهره بوده است که نمود آن را در اختلاف زیاد

۴- کاهش اعتبار بانک مرکزی و فشارهای

سیاسی بر سیاست گذار پولی

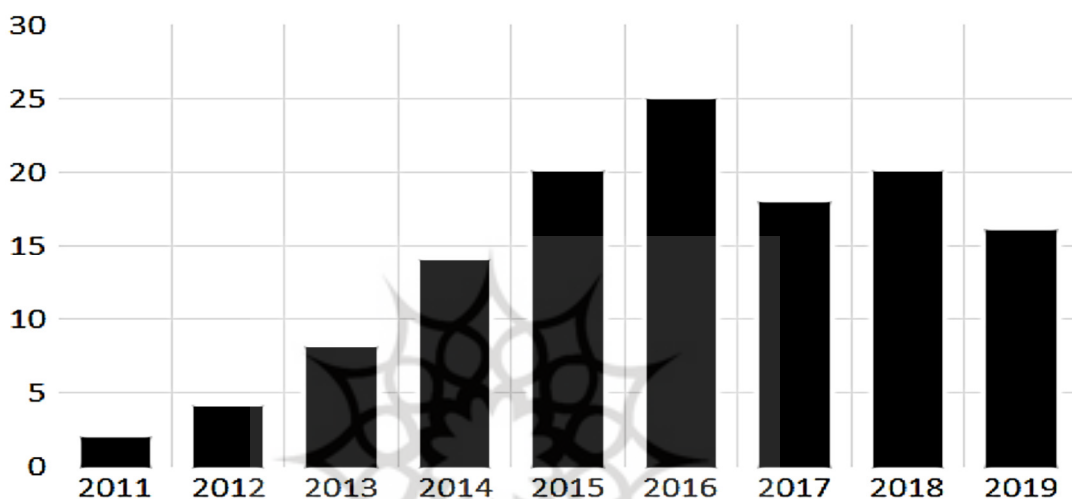
اعتبار بانک مرکزی مفهومی مهم در بانکداری مرکزی مدرن است. بسیاری از بانک های مرکزی اذعان دارند که سیاست پولی اساساً از طریق هدایت انتظارات تورمی به سمت هدف عمل می کند که به شدت به اعتبار^۱ سیاست گذار پولی بستگی دارد. ادبیات اعتبار بانک مرکزی^۲ بر اقداماتی تمرکز دارد که عمدتاً برای محیط هایی که انتظارات تورمی به خوبی لنگر^۳ شده است، توسعه می یابد. چنین اقداماتی در تشخیص انحرافات از آن لنگر به خوبی عمل می کند، اما شواهدی وجود دارد که نشان می دهد هنگامی که میان انتظارات تورمی و هدف بانک مرکزی شکاف جدی وجود دارد، این چهارچوب سیاست گذاری کار نمی کند؛ زیرا اساساً انتظارات تورمی به خوبی لنگر نشده است و

1. Credibility
2. Central Bank Credibility
3. Anchored

شده است که در چند سال اخیر شاهد فاصله شدید نرخ بهره سیاستی در اقتصاد ترکیه با نرخ تورم محقق‌شده باشیم که در نمودار ۸ آن را مشاهده می‌کنیم.

انتظارات تورمی با هدف تورمی بانک مرکزی مشاهده می‌کنیم؛ زیرا اعتبار بانک مرکزی ترکیه کاهش یافته است و اساساً امکان تغییر لنگر تورمی با استفاده از ابزار نرخ بهره را ندارد. این مسئله باعث

نمودار ۱۰- تعداد تأکیدات مقام‌های سیاسی برای کاهش نرخ بهره در اقتصاد ترکیه



منبع: بانک مرکزی ترکیه (<https://www.tcmb.gov.tr/>)

قطع شده است. همان‌طور که می‌دانیم، اقتصاد ترکیه حساب سرمایه بسیار بازی دارد و طبق سه‌گانه ناممکن (Boughton, 2003) اساساً امکان ندارد که هم نرخ ارز و هم نرخ بهره کنترل شود و بانک مرکزی ترکیه لاجرم مجبور است یکی از این دو را رها کند. در نتیجه، این گفته رئیس‌جمهوری ترکیه که هم‌زمان در سه جبهه تورم، نرخ ارز و نرخ بهره بجنگد، اساساً ناممکن است و طبیعتاً کاهش نرخ بهره (که منجر به خروج سرمایه و افزایش ریسک اقتصاد کشور می‌شود) با دخالت‌های بانک مرکزی در بازار ارزهای خارجی خنثی می‌شود. مقالاتی (Taylor, 2019) نشان داده‌اند که در وضعیت تورم‌های بالا اساساً امکان تفسیر رابطه تورم و نرخ بهره سیاستی به‌سختی

نمودار بالا نشان می‌دهد تمایلات سیاسی برای کاهش نرخ بهره، به شدت افزایش یافته، اما در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۶، این تمایلات کاهشی بوده است؛ به طوری که رئیس بانک مرکزی ترکیه نیز چندین مرتبه تعویض شد.

این مسئله در شکاف نرخ‌های بهره با اوراق بدهی دولتی کاملاً مشهود بوده است و بانک مرکزی ترکیه مجبور شد روی سپرده‌های خود نرخ بهره متناسب با افزایش دلار بدهد؛ یعنی نرخ سود سپرده‌های خود را با توجه به تغییرات نرخ لیر ترکیه در برابر دلار آمریکا تعدیل کند. در واقع، نرخ بهره سیاستی کاهش یافته، اما ارتباط این کاهش با نرخ‌های سپرده و تسهیلات

به اینکه تورم هم ریشه در اتخاذ سیاست‌های نامنظم پولی دارد و هم در نتیجه به‌کارگیری سیاست‌های نامناسب مالی بروز می‌کند، از این‌رو رفتار دولت به‌عنوان بزرگ‌ترین بازیگر اقتصاد ایران را می‌توان یکی از مهم‌ترین عوامل افزایش تورم در کشور دانست. معمولاً افزایش نرخ تورم با بالا رفتن بی‌ثباتی سطح قیمت‌ها همراه است. این بی‌ثباتی اشتباه در پیش‌بینی تورم را به‌طور بالقوه افزایش می‌دهد و از این طریق، ریسک تورمی عاملان اقتصادی بالا می‌برد. این موضوع خودبه‌خود موجب کوتاه شدن افق زمانی تصمیم‌گیری می‌شود و بر سرمایه‌گذاری درازمدت اثر منفی دارد و موجبات خروج سرمایه به‌عنوان تهدیدی برای امنیت اقتصادی کشور را فراهم می‌سازد.

ممکن است و بهتر است سیاست‌گذار پولی از کنترل کل‌های پولی به‌عنوان ابزار پولی خود استفاده کند.

۵- ملاحظات امنیت اقتصادی

کنترل نرخ تورم همواره یکی از مهم‌ترین اهداف سیاست‌گذاران اقتصادی کشورها شمرده می‌شود. نرخ بالای تورم مانعی برای توسعه اقتصادی است و آثار مخربی بر عملکرد اقتصاد کشور دارد. بروز نااطمینانی در فعالیت‌های اقتصادی، تشدید نابرابری توزیع درآمد، تضعیف سرمایه‌گذاری و اختلال در برنامه‌ریزی بنگاه‌های اقتصادی از جمله این آثار است. با توجه به اینکه اقتصاد ایران به‌صورت تک‌محصولی و وابسته به درآمدهای نفتی است، همواره درگیر تورم فزاینده و کاهش رشد اقتصادی خواهد بود. با توجه

نمودار ۱۱- مقایسه روند تورم و رشد اقتصادی در ایران و ترکیه



مأخذ: بانک جهانی (<https://www.worldbank.org>)

در نهایت، این فشارها به مرحله‌ای رسید که در برابر موج فزاینده تورم، تأثیرگذاری نرخ بهره سیاستی کاهش یافت درحالی‌که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر تورم ترکیه از سمت تقاضا (نقدینگی و افزایش قیمت کالاهای وارداتی و نظام مالیه دولت) و از سمت عرضه (افزایش قیمت حامل‌های انرژی، کاهش ارزش پول ملی، وقوع جنگ اوکراین و فرارسیدن زمان بازپرداخت بدهی‌های خارجی کوتاه‌مدت) همچنان شعله‌ور بود. از طرفی، محدودیت‌های سه‌گانه ناممکن وضعیت پیچیده‌ای را برای اقتصاد ترکیه ایجاد کرد؛ به طوری‌که ریسک اقتصادی کشور و هم‌زمان کاهش نرخ بهره، موج خروج سرمایه را ایجاد کرد، اما بانک مرکزی ترکیه هم‌زمان در بازار ارزهای خارجی دخالت می‌کرد تا اثر این سیاست را خنثی کند. شایان توجه است که در این دوران ترکیه به‌رغم تورم‌های بالا، نرخ‌های رشد به نسبت خوبی (۱۷ درصد در ۲ سال گذشته) را نیز تجربه کرده است. از این‌رو مهم‌ترین توصیه‌های سیاستی تجربه ترکیه درباره ایران به شرح زیر است.

- ایجاد زمینه‌های تقویت تعهد بانک مرکزی به کنترل حدود رشد نرخ ارز به طوری‌که سقف انتظارات رشد ماهانه یا سالانه نرخ ارز برای افراد اقتصادی پیش‌بینی‌پذیر باشد.
- تمهید قانون سقف بدهی حاکمیت (قوای سه‌گانه، شرکت‌های دولتی و صندوق‌های بازنشستگی) به طوری‌که حدود نرخ رشد سالانه بدهی حاکمیت برای افراد اقتصادی شفاف شود.

با مقایسه نرخ تورم در ایران و ترکیه در نمودار شماره ۱۱ ملاحظه می‌شود که دولت ترکیه با دست زدن به اقدامات اصلاحی، روند کاهش تورم را در سال ۲۰۰۲ شروع کرد و از ۵۵ درصد در سال ۲۰۰۰، به ۲۰ درصد (همراه با افزایش رشد اقتصادی نسبت به سال‌های پیش) در سال ۲۰۲۱ رساند، اما در اقتصاد ایران شواهد نشان می‌دهد تورم همچنان در سطوح بالاست و از ۱۴ درصد در سال ۲۰۰۰، به ۴۳ درصد در سال ۲۰۲۱ (همراه با کاهش رشد اقتصادی نسبت به سال‌های پیش) رسیده است. تلاش در راستای ریشه‌کن کردن این پدیده مزمین باید در برنامه‌های کلان کشور به‌طور جدی مورد توجه قرار گیرد که تاکنون این موضوع در دستور کار قرار نگرفته است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

رویکرد غیرمعارف بانک مرکزی ترکیه در قبال رکوردشکنی تورم ترکیه و هم‌زمان کاهش شدید ارزش لیر در برابر دلار آمریکا در ۲ سال اخیر توجهات زیادی را به خود جلب کرده است. این مسئله هم‌زمان با رشد اقتصادی مناسب در سال ۲۰۲۱، گمانه‌زنی‌هایی را مبنی بر درست بودن حرکت بانک مرکزی ترکیه ایجاد کرد. شواهد نشان می‌دهد اقتصاد ترکیه از سال ۲۰۱۶ با تشدید نسبت کسری بودجه و بدهی ناخالص ملی مواجه بوده است که این مسئله فشارهای سیاسی بر بانک مرکزی برای کاهش نرخ بهره را تشدید کرد. افزایش فشارهای سیاسی منجر به کاهش اعتبار بانک مرکزی شد و رابطه نرخ سود سیاستی با هدف بانک مرکزی نیز کاهش یافت.

- Boughton, J. M. (2003). On the origins of the Fleming-Mundell model. *IMF Staff Papers*, 50(1), 1-9.
 - Taylor, J. B. (2019). Inflation Targeting in High Inflation Emerging Economies: Lessons about Rules and Instruments. *Journal of Applied Economics*, 22(1), 103-116.
 - <https://www.tcmb.gov.tr/>
 - <https://www.worldbank.org>
- ضروری است بانک مرکزی تورم هدف خود را با واقعیت اقتصاد ایران منطبق کند تا انحراف از هدف تورمی بانک مرکزی به معنی عدم توانایی این نهاد در کنترل تورم تفسیر نشود (مانند تجربه ترکیه و هدف‌گذاری تورمی در سال ۱۳۹۹ برای اقتصاد ایران).
 - تأثیرات شدید افزایش قیمت انرژی روی تورم ترکیه متناظر است با بهبود درآمدهای نفتی در ایران. پس بهتر است که سازوکارهایی برای ورود بهینه شوک‌های درآمد نفتی به اقتصاد ایران نیز سنجیده شود. یکی از سازوکارهای موجود، تقویت و بهینه‌سازی ساختار صندوق توسعه ملی است که در برنامه‌های توسعه نیز به آن اشاره شده است.

منابع

- Cochrane, J. H. (2023). *The fiscal theory of the price level*. Princeton University Press.
- Çakmaklı, C., & Demiralp, S. (2020). A dynamic evaluation of central bank credibility (No. 2015). Working Paper.
- Çakmaklı, C., Demiralp, S., & Güneş, G. Ş. (2021). *How do Exchange Rates Respond to Political Rhetoric by Populist Leaders?* (No. 2112). Working Paper.